

Mündəricat

- 01** Gələcəyə fokuslanmış riyaziyyat kurikulumları:
21-ci əsr üçün şagirdlərin gücləndirilməsi
- 02** Avropada erkən uşaqlıq təhsili: 2025-ci il üçün əsas göstəricilər
- 03** İqlim fəaliyyəti üçün təhsil:
təhsilin milli səviyyədə müəyyən edilmiş töhfələrə (NDC) integrasiyası
- 04** Ali Təhsilin Gələcəyində Sosial Sahibkarlıq:
sosial-mədəni kompetensiyaların tanınması

“
**Gələcəyə fokuslaşmış
riyaziyyat kurikulumları:
21-ci əsr üçün
şagirdlərin gücləndirilməsi**
”

01

OECD tərəfindən “Gələcəyə fokuslaşmış riyaziyyat kurikulumları: 21-ci əsr üçün şagirdlərin gücləndirilməsi” adlı hesabat hazırlanmışdır. Hesabatda 21-ci əsrin tələblərinə cavab verən kompetensiyaların integrasiyası, fənlərarası yanaşmaların tətbiqi və inklüzivliyin təmin edilməsi kimi əsas məsələlərə diqqət yetirilir. Bu sənəddə “Riyaziyyat kurikulumlarının təkamülü və təhsil və bacarıqlar 2040” layihəsinin nəticələrinə əsaslanaraq, kurikulumun həddindən artıq yüklənməsi, təhsil bərabərsizliyi və rəqəmsal alətlərin səmərəli istifadəsi kimi problemlər təhlil edilir.

Hesabatda riyaziyyat təhsilinin akademik, peşəkar və ömürboyu öyrənmə perspektivinin yenidən dizayn edilməsi ilə bağlı təkliflər irəli sürülmüşdür. Qeyd olunur ki, riyaziyyat şagirdləri əsas və inkişaf etmiş kompetensiyalarla təmin etməkdə mühüm rol oynayır. Bu kompetensiyalara hesablama (say bilikləri), tənqidi düşünmə, məlumat savadlılığı və problem həllətmə bacarıqları daxildir. Həmçinin bu bacarıqlar, texnoloji irəliləyişlər, iqtisadi dəyişikliklər və cəmiyyətin üzləşdiyi problemləri aradan qaldırırmaq üçün vacib hesab edilir.

Hesabatda riyaziyyatın elm, texnologiya və ətraf mühit kimi digər fənlərlə artan qarşılıqlı əlaqəsi vurğulanmaqla yanaşı, fənlərarası öyrənmənin əhəmiyyəti də xüsusi qeyd edilir. Əsas kompetensiyalar məsələn, numerasiya, problem həlli riyaziyyat təhsilinin mərkəzində dayansa da, yaradıcılıq, empatiya və əməkdaşlıq kimi bacarıqlar riyaziyyat kurikulumlarında nisbətən az yer tutur. Bu boşluq, riyaziyyat kurikulumlarını daha hərtərəfli və real həyatda tətbiq oluna bilən bir formata uyğunlaşdırmaq üçün bir fürsət yaradır.

Hesabatdan məlum olur ki, müasir riyaziyyat dərsliklərində tapşırıqların əksəriyyəti əsasən hesablama yönümlüdür. Belə ki, dərslik tapşırıqlarının 81.87%-i hesablama tapşırıqlarından, yalnız 2.35%-i yüksək səviyyəli riyazi tətbiqlərdən, cəmi 0.25%-i isə real dünya problemlərini əhatə edən tapşırıqlardan ibarətdir.

Bundan əlavə, hesabatda son 25 ildə riyaziyyat kurikulumlarının cəmiyyətin və texnologianın dəyişikliklərinə uyğun olaraq inkişaf etdiyi vurğulanır. Əsas trendlər aşağıdakı kimi qruplaşdırılıb: Riyazi savadlılıq və məntiqi düşünmə: şagirdlərə riyazi biliklərini yeni və dinamik situasiyalarda tətbiq etmək imkanı verilir. Statistik məlumatların analizi və məlumat savadlılığı da getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir.

- 21-ci əsr bacarıqlarının integrasiyası: Tənqidi düşünmə, problem həlli və rəqəmsal savadlılıq kimi bacarıqlar riyaziyyat kurikulumlarına daha çox daxil edilib. Lakin empatiya və əməkdaşlıq kimi sosial-emosional bacarıqların integrasiyası məhdud olaraq qalır.
- Kurikulumun tətbiqində çətinliklər: Nəzərdə tutulan, tədris olunan və əldə edilən kurikulum arasında boşluqlar mövcuddur. Dərsliklər tez-tez real dünya problemlərinin həlli və ya yüksək səviyyəli düşüncə üçün kifayət qədər imkanlar təqdim etmir. Bundan əlavə, qiymətləndirmə çərçivələri kurikulum məqsədləri ilə tam uyğun gəlmir. Bu da kurikulumun effektiv tətbiqinə mane olur.
- OECD-nin hesabatında müasir kompetensiyaların riyaziyyat kurikulumlarına integrasiyasının kurikulum yüklənməsinə səbəb olmadan həyata keçirilməsinin vacibliyi vurğulanır. Bu məqsədlə təklif olunan strategiyalar aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:
- Əsas anlayışların prioritetləşdirilməsi: Riyaziyyat kurikulumunda proporsionallıq və nümunələr kimi “böyük ideyalar”a fokuslaşmaqla əsas mövzuların daha dərinlənmiş araşdırılması mümkündür. Bu yanaşma müasir bacarıqların ənənəvi məzmun daxilində integrasiyasını asanlaşdırır və şagirdlərə daha dərin anlayışlar qazandırır.
- Ciddi akademik standartların qorunması: Riyaziyyat kurikulumunda həm prosedur bacarıqlarının, həm də konseptual anlayışların dərinləşdirilməsi vacibdir. Bu şagirdlərin həm riyazi əməliyyatları yerinə yetirmək bacarığını, həm də onların məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirir.
- Uyğunluğun təmin edilməsi: Kurikulumun məntiqi ardıcılığının qorunması və siniflər arasında, eləcə də fənlər daxilində əlaqələrin möhkəmləndirilməsi vacibdir. Bu əlaqə mövzular arasında boşluqların və təkrarlanmaların qarşısını alaraq daha səmərəli öyrənmə mühiti yaradır.

Hesabatda bərabərlik məsəlesi də əsas mövzulardan biri kimi qeyd olunur. Bütün şagirdlərə uğur qazanmaq üçün lazımi resurs və dəstəyin təmin edilməsi vacib hesab edilir. Bərabərsizliyi azaltmaq üçün təklif olunan strategiyalar isə aşağıdakılardır:

İnklüziv və elastik kurikulumlar: Universal Öyrənmə Dizayn (UDL) və fərdiləşdirilmiş tədris yanaşmaları riyaziyyatın müxtəlif öyrənənlər üçün, o cümlədən, xüsusi ehtiyacları və dil baryerləri olan şagirdlər üçün daha əlçatan olmasına təmin edir. Bu yanaşma hər bir şagirdin fərdi ehtiyaclarına uyğun tədris mühitinin yaradılmasını dəstəkləyir.

Emosional maneələrin aradan qaldırılması: Riyaziyyat qorxusunun azaldılması və inkişaf yönümlü düşüncənin təşviq edilməsi şagirdlərin özünəninəməni artırır. Eyni zamanda onların tədris prosesində daha fəal iştirakını təmin edir.

Real dünya tətbiqləri: Riyaziyyatın iqlim dəyişikliyi və iqtisadi bərabərsizlik kimi sosial məsələlərlə əlaqələndirilməsi, xüsusilə sosial cəhətdən zəif qruplardan olan şagirdlər üçün tədrisi daha cəlbedici və mənalı edir. Bu da riyaziyyatın gündəlik həyat və cəmiyyət üçün əhəmiyyətini vurğulayaraq, şagirdlərin motivasiyasını artırır.

Hesabatda rəqəmsal alətlərin riyaziyyat təhsilində interaktivliyi artırmaq, fərdiləşdirilmiş öyrənmə imkanları yaratmaq və ümumilikdə tədris prosesini daha effektiv etmək potensialı vurğulanır. Bununla yanaşı bu alətlərin istifadəsi ilə bağlı bəzi imkanlar və çətinliklər də qeyd olunur:

- Maraq və interaktivlik: "GeoGebra" və "Desmos" kimi rəqəmsal alətlər şagirdlərə riyazi anlayışları vizuallaşdırmaq, modellərlə işləmək imkanı yaradır. Bu alətlər riyaziyyatın abstrakt konseptlərini daha anlaşılan və cəlbedici hala gətirir. Belə ki, bu da şagirdlərin marağını artırır və onların dərsə daha fəal şəkildə qoşulmasını təmin edir.
- Fərdiləşdirmə: Süni intellekt əsaslı platformalar, şagirdlərin fərdi ehtiyaclarına uyğun öyrənmə yolları təklif edə bilər. Bu yanaşma hər bir şagirdin öyrənmə sürətinə və səviyyəsinə uyğun materialların təqdim olunmasını təmin edərək, daha effektiv öyrənmə təcrübəsi yaradır.
- Müəllim hazırlığı: Rəqəmsal alətlərin effektiv istifadəsi üçün müəllimlərin texniki və pedaqoji bacarıqlarının artırılması vacibdir. Müəllimlər, bu alətlərin imkanlarından tam istifadə edə bilmək üçün həm texnoloji biliklərə, həm də bu alətləri tədris prosesinə integrasiya etmək üçün lazımi pedaqoji strategiyalara malik olmalıdır.

Hesabatda, riyaziyyat kurikulumlarının elastik və müstəqil dizaynının əhəmiyyəti vurğulanır. Elastiklik, hesablama düşüncəsi və məlumat savadlılığı kimi müasir bacarıqların integrasiyasına, tədris metodları və tempində düzəlişlərə imkan yaradır. Muxtarıyyət isə müəllimlərə tədrisi fərdiləşdirmək və yeniliklər tətbiq etmək imkanı verir. Lakin bu aydın məqsədlər və dəstəklə müşayiət olunmalıdır. Hesabatlılıq mexanizmləri keyfiyyət və bərabərliyi təmin edir.

Həmçinin riyaziyyat kurikulumlarının islahati üçün 12 əsas dizayn prinsipi hesabatda təqdim olunur və bu prinsiplər üç kateqoriyaya bölünür:

Fənn daxilində:

- Fokus: Əsas riyazi anlayışların dərin mənimsənilməsi.
- Dəqiqlik: Tənqididə düşünmə və problem həllətmə bacarıqlarının inkişafı.
- Uyğunluq: Sınıflararası ardıcılığın təmin edilməsi.

Fənlərarası:

- Transfer bacarıqları: Riyaziyyatın müxtəlif kontekstlərdə tətbiqi.
- Fənlərarası yanaşma: Riyaziyyatın elm və texnologiya ilə əlaqələndirilməsi.
- Seçim: Şagirdlərə fərdi maraqlara uyğun ixtisaslaşma imkanı.

$$1+x+y+2a+2$$

$\lim_{n \rightarrow \infty} h_n = 0$

$$x=0 \times n \cdot (1+x+y+2a) \cdot (3a+3g+x)$$

+455 1+x+y+2a+21

$$(1+x+y+2a)-(3a+3g_1x+\dots)+a$$

$x + v \rightarrow a + b$

Məktəbdən kənət

Həqiqilik: Riyaziyyatın real problemlərlə əlaqələndirilməsi

Elastiklik: Tədris və qiymətləndirmə metodlarının fərdiləşdirilməsi

Uyğunluq: Kurikulum, qiymətləndirmə və resurslar arasında əlaqənin təmin edilməsi

Prosessual dizayn prinsipları

Fəallıq və İştirak: Müəllim və şagirdlərin kurikulum prosesində fəal iştirakı

Şagird mərkəzliliyi: Fərdi öyrənmə strategiyalarının təşviç

Müəllim muxtariyyəti: Müəllimlərin kurikulumu şagirdlərin ehtiyaclarına uyğunlaşdırması.

Nəticə olaraq hesabatda vurğulanır ki, riyaziyyat kurikulumları 21-ci əsrin çağırışlarına cavab vermək üçün davamlı olaraq inkişaf etdirilməlidir. İnklüzivlik və rəqəmsal texnologiyalar təhsilə integrasiya edilməli, təhsil siyasətçiləri, müəllimlər arasında əməkdaşlıq artırılmalıdır. Təhsil sistemlərinin əsas məqsədi şagirdləri akademik, peşəkar və ömürboyu öyrənməyə hazırlamaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün müəllimlər, şagirdlər və siyasətçilər arasında sıx əməkdaşlıq vacibdir.

Mənbə: OECD (2025), "Future-focused mathematics curricula: Empowering learners for the 21st century", OECD Education Spotlights, No. 18, OECD Publishing, Paris,
<https://doi.org/10.1787/18036510-en>.

“Avropada erkən uşaqlıq təhsili: 2025-ci il üçün əsas göstəricilər”

”

02

Avropa Komissiyası/EACEA/Eurydice tərəfindən Avropada erkən uşaqlıq təhsili: 2025-ci il üçün əsas göstəricilər" adlı hesabat nəşr olunur. Hesabatda Avropadakı erkən uşaqlıq təhsili sistemlərinin təhlili təqdim edilir.

Hesabat erkən uşaqlıq təhsilinin 5 əsas keyfiyyət ölçüsünü araşdırır: maliyyələşmə, əlçatanlıq, işçi qüvvəsi, kurikulum, idarəetmə, monitoring və qiymətləndirmə. Bu sənəd mövcud siyasetlərin məlumatlara əsaslanan qiymətləndirilməsini təqdim edir. Eyni zamanda mövcud boşluqları müəyyənləşdirir və inkişaf üçün uyğun sahələri təklif edir.

Erkən uşaqlıq təhsili, sosial ədalətin təşviqi və təhsil bərabərliyinin təmin olunması baxımından Avropa ölkələri üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu sahə yalnız uşaqların bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün deyil, həm də valideynlər, xüsusilə qadınlar üçün əmək bazarına çıxışı asanlaşdırmaq baxımından da mühüm rol oynayır. Hesabatda Avropa İttifaqının qanunvericiliyinin hər bir uşaqın keyfiyyətli və əlçatan erkən uşaqlıq təhsilinə çıxışını təmin etməyə yönəldiyi qeyd olunur.

Avropa ölkələrində erkən uşaqlıq təhsilinin maliyyələşdirilməsi son illərdə artmışdır. 2014-cü ildə ÜDM-in 0.67%-i erkən uşaqlıq təhsili üçün ayrılmışdısa, 2021-ci ildə bu rəqəm 0.71%-ə çatmışdır. Ən yüksək sərmayə qoyan ölkələr İsveç və İslandiyadır ki, bu ölkələrdə ÜDM-in 1.6%-dən çoxu erkən uşaqlıq təhsilinə yönəldilmişdir. Bununla yanaşı, İrlandiya, Yunanistan, Kipr və Türkiyə bu sahəyə ən az investisiya ayıran ölkələr arasında yer alır.

Avropada 6 yaşdan aşağı uşaqların sayı son 10 ildə 2 milyondan çox azalıb. 2023-cü ildə Avropa İttifaqında bu yaşı kateqoriyasına aid 25 milyon uşaq qeydə alınıb. Ən kəskin azalma Yunanistan və İspaniyada müşahidə olunub. Belə ki, hər iki ölkədə uşaq sayı 25%-dən çox azalıb. Bununla yanaşı, Almaniya, Lüksemburq və Avstriya kimi ölkələrdə erkən uşaqlıq təhsili yaşında olan uşaqların sayı artmışdır.

Erkən uşaqlıq təhsilinin əlçatanlığı və inklüzivliyi də əhəmiyyətli göstəricilərdən biridir. 3 yaşdan aşağı uşaqların erkən uşaqlıq təhsilində iştirakında Danimarka və Niderland ən yüksək göstəriciyə malikdir. Bu ölkələrdə 3 yaşdan aşağı uşaqların 70%-dən çoxu erkən uşaqlıq təhsilində iştirak edir. Çexiya, Slovakia və Türkiyədə 3 yaşdan aşağı uşaqların erkən uşaqlıq təhsilində iştirakı isə 5%-dən aşağıdır. Əksər Avropa ölkələrində isə 3 yaş və daha yuxarı yaşı uşaqların iştirak səviyyəsi yüksəkdir. Xüsusilə, Belçika, Danimarka, İspaniya, Fransa, Litva, Portuqaliya və İsveçdə bu göstərici 96%-i keçmişdir. Bununla belə Yunanistan (68.8%), Rumınıya (74.8%) və Slovakia (78.6%) iştirak göstəriciləri aşağı qalır.

Avropa İttifaqında yoxsulluq və sosial təcrid riski altında olan uşaqların sayı 2023-cü ildə 5.6 milyona çatmışdır ki, bu da 6 yaşdan aşağı uşaqların 23.5%-ni təşkil edir. Aİ bu problemin həllinə yönəlmış strategiyalar həyata keçirir. Bir çox ölkələr xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün ödəniş azaldılması və ya üstünlük verilən qəbul siyasetləri tətbiq edir. 33 təhsil sistemi sosial risk altında olan uşaqlar, xüsusi təhsil ehtiyacları (SEN) olan uşaqlar və erkən uşaqlıq təhsilində qardaşı və ya bacısı olan uşaqlar üçün xüsusi güzəştərək təklif edir.

Hesabatda həmçinin erkən uşaqlıq təhsili sahəsində çalışan işçi qüvvəsi ilə bağlı fərqli yanaşmaların müşahidə edildiyi vurgulanır. Belə ki, Çexiya, İrlandiya, Latviya, Malta, Avstriya, Rumınıya və Slovakia da erkən uşaqlıq təhsili sahəsində çalışan işçilərindən bakalavr dərəcəsi tələb olunmur. Bunun əksinə Avropanın digər təhsil sistemlərində ya bütün erkən uşaqlıq təhsili mərhələsi üçün ya da ən azı 3 yaşdan yuxarı uşaqlarla işləyənlər üçün bakalavr dərəcəsi əsas tələb kimi qoyulub. Müəllim maaşlarına gəldikdə isə əksər ölkələrdə məktəbəqədər və ibtidai sinif müəllimləri eyni başlangıç maaş alır. Lakin Danimarka, Albaniya, Bosniya və Herseqovina, İsveçrə və Şimali Makedoniyada məktəbəqədər müəllimlərin maaşı ibtidai sinif müəllimlərinin maaşından aşağıdır.

Bundan əlavə olaraq hesabatda Avropa ölkələrinin $\frac{1}{4}$ -nin kiçik yaşılı uşaqlarla pedaqoji iş üçün milli tədris programına malik olmadığı qeyd edilir. Bəzi ölkələrdə bu proqramlar yalnız 3 və daha yuxarı yaşılı uşaqlar üçün nəzərdə tutulub. Kiçik yaşılı uşaqlar üçün isə əsasən baxım və təhlükəsizlik qaydaları tətbiq olunur. Erkən uşaqlıq təhsilinin idarəedilməsi bu halda iki fərqli qurum tərəfindən həyata keçirilir. Digər tərəfdən Polşa və Portuqaliya da daxil olmaqla, 8 ölkə bütün yaşı qrupları üçün vahid təhsil təlimatları müəyyən edib. 21 ölkədə isə bütün erkən uşaqlıq təhsili dövrünü əhatə edən integrasiya olunmuş tədris proqramları mövcuddur və vahid idarəetmə sistemi tətbiq edilir.

Dayanıqlı inkişaf təhsili artıq Avropanın əksər erkən uşaqlıq təhsili sistemlərində tətbiq olunur. Təhsil sistemlərinin əksəriyyəti ekoloji maarifləndirməyə və dayanıqlı davranışların formalaşmasına diqqət yetirir. Danimarka, Almaniya, Kipr, Finlandiya, İslandiya və Norveçdə dayanıqlı inkişaf əsas tədris sahəsi kimi müəyyən edilib. İrlandiya, Xorvatiya, Niderland, Albaniya, Bosniya və Herseqovinada isə bu mövzuya ümumiyyətlə yer verilmir və ya məcburi deyil.

Rəqəmsal bacarıqlar Avropada erkən uşaqlıq təhsilinin əsas prioritetlərindən biri olaraq qalır. Bir çox ölkə erkən yaşlarda uşaqlara rəqəmsal dünyadan risklərini və imkanlarını anlamağı öyrətməyə diqqət yetirir. Əsas diqqət "informasiya və məlumat savadlılığı", "rəqəmsal məzmun yaradılması", "kommunikasiya və əməkdaşlıq", "təhlükəsizlik" və "problem həlli" bacarıqlarına yönəlib. Bəzi ölkələr, xüsusən də Danimarka və İsveç erkən uşaqlıq təhsilində rəqəmsal texnologiyaların istifadəsini məhdudlaşdırmaq üçün yeni qanunvericilik üzərində işləyir.

Avropada əksər uşaqlar 6 yaşında məcburi ibtidai təhsilə başlayır. İrlandiya, İspaniya, Fransa, Litva, Malta, Albaniya, Bosniya və Herseqovinada yaş həddi yeganə qəbul kriteriyasıdır və gecikdirmə mümkün deyil. Digər ölkələrdə isə uşağın yetkinlik səviyyəsi və məktəbə hazırlıq səviyyəsi qiymətləndirilərək qəbul təxirə salınır bilər.

Qiymətləndirmə və monitoring sahəsində isə ölkələr arasında ciddi fərqlər var. Avropa ölkələrinin $\frac{1}{3}$ -i bütün erkən uşaqlıq təhsili mərhələlərində kompleks xarici qiymətləndirmə aparır. Bu qiymətləndirmə həm struktur keyfiyyətini (sağlamlıq və təhlükəsizlik qaydalarına uyğunluq), həm də proses keyfiyyətini (uşaq-müəllim qarşılıqlı əlaqələri) nəzərə alır. Almaniya, Finlandiya, İsveç, İslandiya, Norveç kimi bəzi ölkələrdə qiymətləndirmə və monitoring daha çox yerli idarəetməyə həvalə edilib. Eyni zamanda bəzi ölkələrdə erkən uşaqlıq təhsili üzrə keyfiyyətin monitoringi yalnız struktur qaydalarına uyğunluq baxımından aparılır və pedaqoji metodların qiymətləndirilməsinə o qədər də diqqət yetirilmir.

Erkən uşaqlıq təhsilinin keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün 4 əsas göstərici müəyyən edilib:

- İnteqrasiya olunmuş idarəetmə** – Bütün erkən uşaqlıq təhsili bir qurum tərəfindən idarə olunur.
- Giriş təminatı** – uşaqlar üçün erkən yaşlardan erkən uşaqlıq təhsilinin təmin olunması
- Müəllimlərin ixtisası** – erkən uşaqlıq təhsili sahəsində çalışan müəllimlərinin bakalavr dərəcəsinə malik olması
- Tədris proqramı** – erkən uşaqlıq təhsilinin bütün mərhələlərini əhatə edən vahid tədris çərçivəsi. Erkən uşaqlıq təhsili sisteminin inkişafı üçün ölkələrin vahid idarəetmə sistemlərinə keçid etməyə çalışdığı qeyd olunur. Danimarka, Almaniya, Estoniya, Sloveniya, Finlandiya, İsveç və Norveç tam integrasiya olunmuş sistemlərə malikdirlər və qeyd olunan 4 göstərici üzrə yüksək nəticələr göstərirler. Bu ölkələrdə erkən uşaqlıq təhsili vahid bir qurum tərəfindən idarə olunur, hər bir uşağa erkən yaşlardan başlayaraq təhsil imkanı yaradılır, müəllimlər isə sahə üzrə bakalavr dərəcəsinə malikdirlər və tədris proqramı erkən uşaqlıq təhsili dövrünün bütün mərhələlərini əhatə edir. Çexiya, Kipr, Niderland, Slovakiya, Albaniya və İsvəçrə kimi ölkələrdə isə tam əksi olaraq erkən uşaqlıq təhsili iki fərqli qurumun nəzarətində olduğu üçün keyfiyyət göstəriciləri arasında boşluqlar mövcuddur. Bundan əlavə hələ də bu sahədə islahatlar aparılmağa davam edilir.

Son 10 ildə Avropa ölkələri erkən uşaqlıq təhsili sisteminin əhatə dairəsini genişləndirmək üçün hüquqi çərçivələr hazırlayıb. Al-nin 2030-cu il üzrə hədəfi 3 yaşdan ibtidai təhsilə keçid yaşına qədər olan uşaqların 96%-nin erkən uşaqlıq təhsilində iştirakını təmin etməkdir. Bundan əlavə 0-3 yaş arası uşaqların erkən uşaqlıq təhsilində iştirak səviyyəsinin 45%-ə çatdırılması nəzərdə tutulur. Erkən uşaqlıq təhsilinin keyfiyyətini artırmaq üçün İtaliya və Finlandiya müəllimlərin minimum ixtisas tələblərini artıran islahatlar həyata keçirib. İtaliya, Lüksemburq, Malta və Rumınıya erkən uşaqlıq təhsilinin xidmətlərini vahid təhsil qurumunun nəzarətinə verərək idarəetmədə koordinasiyanı artırıb. Bununla belə, erkən uşaqlıq təhsili sahəsində xidmət göstərən müəllimlərinin ixtisasını artırmaq və daha yüksək səviyyədə integrasiya olunmuş sistemlər yaratmaq üçün hələ də ciddi investisiyalara ehtiyac var.

Mənbə: European Commission / EACEA / Eurydice (2025), Key data on early childhood education and care in Europe – 2025. Eurydice report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

“
**İqlim fəaliyyəti üçün təhsil:
təhsilin milli səviyyədə
müəyyən edilmiş
töhfələrə (NDC) integrasiyası**
”

03

Təhsil üzrə Qlobal Tərəfdaşlıq (GPE) tərəfindən “İqlim fəaliyyəti üçün təhsil: təhsilin milli səviyyədə müəyyən edilmiş töhfələrə (NDC) integrasiyası” adlı hesabat hazırlanmışdır. Hazırlanmış hesabatda iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə təhsilin rolü və əhəmiyyəti vurğulanır. Paris Sazişinin 2023-cü il üzrə ilk Qlobal Hesabatı dünyadan iqlim hədəflərinə çatmaq üçün hələ də lazımı yolda olmadığını göstərmüşdür. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün daha genişmiqyaslı və effektiv tədbirlərin görülməsi tələb olunur.

Milli səviyyədə müəyyən edilmiş töhfələr (NDC) hər bir ölkənin iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə və uyğunlaşma prosesi üzrə özünəməxsus milli strategiyasıdır. 2025-ci ildə təqdim ediləcək üçüncü yenilənmiş NDC (NDC 3.0) 2035-ci ilədək nəzərdə tutulan hədəfləri müəyyən edəcək. 1992-ci ildən etibarən beynəlxalq iqlim sazişlərində təhsilin əhəmiyyəti vurğulansa da bu sektorun iqlim strategiyalarında kifayət qədər nəzərə alınmadığı hesabatda qeyd edilir. Bu səbəbdən də iqlim siyasetlərinin hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində təhsilin rolu daha da gücləndirilməlidir.

Bir çox ölkələrin Təhsil Nazirlikləri iqlim siyasetlərinə integrasiya prosesində ciddi çətinliklərlə qarşılaşır. Nəticədə təhsil sektoru iqlim dəyişikliyinə qarşı effektiv mübarizə vasitəsi kimi tam potensialından istifadə edə bilmir. Təhsilin milli səviyyədə müəyyən olmuş töhfələrə (NDC) daxil edilməsi, ölkələrə iqlim maliyyələşdirilməsinə çıxış imkanlarını genişləndirmək, iqlimə davamlı təhsil sistemlərinin qurulmasını təmin etmək və uşaqların iqlim dəyişikliyinə qarşı dayanıqlılığını artırmaq üçün mühüm mexanizm rolunu oynayır.

Təhsil strategiyalarının bu siyasetlərə integrasiyası sayəsində uşaqlar iqlim dəyişikliyinin təsirlərinə qarşı daha hazırlıqlı olur. Həmçinin yaşıl iqtisadiyyatda məşgulluq imkanları qazanır və iqlim ədaləti sahəsində liderlik etməyə təşviq edilirlər. Belə yanaşma, həm iqlim risklərinin idarə edilməsini, həm də uzunmüddəli dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə nail olunmasını gücləndirir.

İqlim siyasetinə təhsilin integrasiyası üzrə çətinliklər yaşayan ölkələr: Hesabata əsasən, bir sıra ölkələr iqlim siyasetinə təhsilin integrasiyası sahəsində mühüm maneələrlə üzləşir. Bu çətinliklər arasında idarəetmə koordinasiyasının zəifliyi, maliyyə və texniki resursların çatışmazlığı və sübuta əsaslanan strategiyaların məhdudluğu yer alır. Xüsusilə, aşağıdakı ölkələr bu sahədə nəzərəçarpacaq problemlərlə qarşılaşır:

Çad: iqlim risklərinin idarə edilməsi, məktəb təqvimlərinin uyğunlaşdırılması və ekoloji klubların təşviqi kimi tədbirləri nəzərdə tutsa da təhsil sektorunun bu proseslərə effektiv integrasiyası məhduddur.

Kamboca: Kamboca 2020-ci ildə yenilənmiş NDC-də təhsilə dair tədbirlər müəyyən edib. Bunlar müəllim hazırlığında iqlim dəyişikliyinin əhəmiyyətini artırmaq, rəsmi olmayan tədris proqramlarına iqlim mövzularını daxil etmək və ictimai binalarda iqlimə davamlı infrastruktur standartlarını tətbiq etməyi əhatə edir. Bununla belə hesabatda qeyd edilir ki, bu tədbirlərin icrasında maliyyə çatışmazlığı, əlaqələndirmə problemləri və institusional çətinliklər kimi maneələr hələ də qalmaqdadır.

Vanuatu: iqlim risklərinin idarə edilməsi və məktəb planlarında iqlim tədbirlərinin integrasiyasını gücləndirməyi hədəfləsə də bu istiqamətdə yetərli maliyyə və texniki dəstək çatışmazlığı var.

Dünya üzrə iqlim maliyyələşdirilməsinin cəmi 2.4%-i uşaq yönümlü fəaliyyətlərə ayrılib və bu kontekstdə təhsil sektorу ciddi maliyyə çatışmazlığı ilə üzləşir. Bu səbəbdən yalnız təhsil sahəsinə deyil, sağlamlıq, qidalanma, sosial müdafiə və su-gigiyena xidmətlərinə də dayanıqlılığın artırılması vacibdir.

Təhsil sistemləri xüsusilə iqlim risklərinə qarşı hazırlıqlı olmalıdır. Çünkü azgəlirli ölkələrdə məktəblər ildə orta hesabla 18 gün iqlim hadisələri səbəbilə bağlanır ki, bu da tədris ilinin 10%-ni təşkil edir. Müqayisə üçün, yüksək gəlirli ölkələrdə bu göstərici cəmi 2.4 gündür. Təhsilin davamlılığını təmin etmək və iqlim risklərinə uyğunlaşdırmaq üçün iqlimə davamlı məktəb infrastrukturunun inkişafı, müəllimlərin hazırlanması və iqlim maarifləndirilməsinin gücləndirilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Təhsil sektorunun NDC-lərə effektiv integrasiyasını təmin etmək məqsədilə aşağıdakı yeddi əsas addım təklif olunur:

- 1. Ölkənin NDC yeniləmə prosesini anlamaq** – NDC-lərin yenilənmə mərhələləri, müvafiq hüquqi və institusional çərçivələri dərk etmək.
- 2. Əsas maraqlı tərəfləri müəyyən etmək** – Təhsil və iqlim siyasetinə təsir edən hökumət qurumları, beynəlxalq təşkilatlar, vətəndaş cəmiyyəti, akademik dairələr kimi maraqlı tərəfləri müəyyənləşdirmək.
- 3. NDC proseslərində aktiv iştirak etmək** – Təhsil sektorunun rəsmi iqlim planlarına daxil edilməsi üçün milli və beynəlxalq səviyyədə aparılan müzakirələrdə fəal iştirak etmək.
- 4. Təhsilin daxil ediləcəyi sahələri müəyyənləşdirmək** – Təhsil sisteminin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə hansı spesifik sahələrdə (məsələn, kurikulum İslahatları, məktəb infrastrukturunu və ya müəllim hazırlığı) töhfə verə biləcəyini təyin etmək.
- 5. Təhsil fəaliyyətləri və indikatorlarını inkişaf etdirmək** – NDC-lərə daxil ediləcək təhsil tədbirlərini konkret fəaliyyətlər və ölçüləbilən göstəricilər əsasında müəyyənləşdirmək.
- 6. Maliyyə mənbələrini müəyyənləşdirmək** – Təhsilin iqlim fəaliyyətlərinə effektiv integrasiyası üçün milli və beynəlxalq maliyyə mexanizmlərindən istifadə yollarını araşdırmaq.
- 7. Təhsil üzrə strategiyaların icrası və monitoringini aparmaq** – Təhsil sektoruna aid iqlim tədbirlərinin uğurla həyata keçirilməsi üçün davamlı nəzarət və qiymətləndirmə mexanizmləri qurmaq. Bundan əlavə, təhsil sektorunun NDC-lərə effektiv daxil edilməsi üçün üç əsas istiqamət önem daşıyır:
İqlim risklərinə davamlı məktəblərin qurulması – Təhsil infrastrukturunun iqlim dəyişikliklərinə uyğunlaşdırılması və məktəblərin təhlükəsizliyinin artırılması.
Təhsil proqramlarında yaşıl iqtisadiyyat bacarıqlarının artırılması – Şagird və tələbələrin dayanıqlı inkişaf, iqlim texnologiyaları və ekoloji biliklər sahəsində bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi.
İqlim risklərinin azaldılması üçün müvafiq qanunvericilik və maliyyələşdirmə mexanizmlərinin yaradılması – Təhsilin iqlim siyasetləri ilə daha sıx integrasiyasını təmin etmək üçün hüquqi və maliyyə əsaslarının gücləndirilməsi. Bu yanaşmalar təhsil sektorunun iqlim siyasetlərində aktiv rol oynamasını təmin etməklə yanaşı, gələcək nəsillərin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə aparmaq üçün daha hazırlıqlı olmasına da şərait yaradacaq. Son olaraq hesabatda bildirilir ki, Təhsilin NDC-lərə integrasiyası iqlim strategiyalarının uğur qazanmasında həlledici rol oynaya bilər. Təhsilin NDC-lərə effektiv integrasiyası, iqlim strategiyalarının uğurla həyata keçirilməsində həlledici rol oynaya bilər. Bu integrasiya aşağıdakı əsas nəticələrə gətirib çıxara bilər:
İqlim maliyyələşdirilməsinin artırılması – Təhsil sektorunun iqlim strategiyalarına daxil edilməsi, bu sahənin daha geniş maliyyə dəstəyi almasına imkan yaradır.
- Təhsil sistemlərinin iqlim risklərinə qarşı dayanıqlılığının gücləndirilməsi** – Məktəblərin, təhsil infrastrukturunun iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşdırılması, davamlı və təhlükəsiz təhsil mühitinin təmin edilməsi.
- Uşaqların və gənclərin iqlim fəaliyyətlərində iştirakının genişləndirilməsi** – Gənc nəslin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə aparan fəal və məlumatlı vətəndaşlar kimi yetişdirilməsi.
- Yaşıl iş yerləri üçün yeni nəsil kadrların hazırlanması** – İqlim texnologiyaları, bərpəolunan enerji, ekoloji mühəndislik və dayanıqlı iqtisadiyyat sahələrində mütəxəssislərin yetişdirilməsi.

NDC 3.0 çərçivəsində ölkələr Təhsil Nazirliklərinin bu proseslərdə daha aktiv iştirakını təmin etməli və təhsilin iqlimə uyğunlaşmasını dəstəkləyən beynəlxalq maliyyə mexanizmlərinin yaradılmasını təşviq etməlidirlər. Beynəlxalq maliyyə qurumları bu məqsədlə xüsusi maliyyələşdirmə proqramları və texniki dəstək mexanizmləri inkişaf etdirməlidir.
Ümumilikdə iqlim siyasetində təhsilin rolu artırılmalı və bu sahəyə sistemli və məqsədyönlü yanaşmalar tətbiq edilməlidir. Təhsil sektorу yalnız məlumatlandırma vasitəsi kimi deyil, həm də iqlim dəyişikliyi ilə mübarizənin əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi qəbul edilməlidir.

Mənbə: Save the Children. (2025). Education for climate action: Integrating education into nationally determined contributions.

“Ali Təhsilin Gələcəyində sosial sahibkarlıq: sosial-mədəni kompetensiyaların tanınması”

”

04

Journal of Applied Research in Higher Education jurnalında “Ali Təhsilin Gələcəyində Sosial Sahibkarlıq: Sosial-mədəni kompetensiyaların tanınması” adlı məqalə dərc edilmişdir. Müasir ali təhsil sistemində sosial sahibkarlıq getdikcə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşma və mədəniyyətlər-arası əlaqələrin genişlənməsi nəticəsində ali təhsil müəssisələri yalnız akademik biliklər verən qurumlar kimi deyil, həm də sosial və mədəni transformasiyalara yönələn platformalar kimi fəaliyyət göstərməlidirlər. Bu tədqiqat ali təhsil sistemində sosial sahibkarlığın inkişafı üçün tələb olunan sosial-mədəni kompetensiyaların müəyyən edilməsinə və tanınmasına yönəlmüşdür. Tədqiqat sosial sahibkarlığın koqnitiv, emosional və davranış aspektlərini təhlil edərək, ali təhsil mühitində bu kompetensiyaların formalaşmasının əhəmiyyətini vurgulayır.

Tədqiqat keyfiyyət yönümlü məzmun təhlili metoduna əsaslanır. Məlumatların toplanması üçün İranın ictimai və özəl universitetlərində fəaliyyət göstərən 22 sosial aktivistlə yarı-strukturlaşdırılmış müsahibələr aparılmışdır. Müsahibə iştirakçılarının seçimi məqsədli meyar nümunə seçimi əsasında həyata keçirilmişdir. Məlumatların etibarlılığını artırmaq üçün dörd əsas meydan istifadə olunmuşdur:

- 1. Etibarlılıq** – əldə edilən məlumatların dəqiqliyinin və etibarlılığının təmin olunması.
- 2. Tətbiqetmə** – nəticələrin müxtəlif kontekstlərdə tətbiq edilə bilmə potensialı.
- 3. Dayanıqlılıq** – təkrarlanma zamanı eyni və ya oxşar nəticələrin əldə olunma ehtimalı.
- 4. Uyğunluq** – tədqiqat nəticələrinin obyektivliyi və tədqiqatçının fərdi mövqeyindən asılı olmaması. Tədqiqatın nəticələrinə əsasən, sosial sahibkarlıq üçün sosial-mədəni kompetensiyalar 3 əsas səviyyədə (koqnitiv, emosional, davranış) formalaşır və bu səviyyələrin hər birində spesifik komponent müəyyən edilmişdir. Bu komponentlər sosial sahibkarların uğurla fəaliyyət göstərə bilməsi üçün tələb olunan əsas bacarıqları və xüsusiyyətləri özündə birləşdirir. Aşağıda bu bacarıqlar təfərruatlı şəkildə izah edilir:

1. Koqnitiv bacarıqlar (biliyə əsaslanan bacarıqlar)

Bu bacarıqlar sosial sahibkarın düşüncə və anlayış səviyyəsində sahib olması vacib olan bilik və anlayışları əhatə edir:

Sahibkarlıq üzrə biliklər: Sosial sahibkarlıq konsepsiyanını başa düşmək və tətbiq edə bilmək. Strateji düşünmə: Sosial sahibkarlıq təşəbbüslerinin uzunmüddətli planlaşdırılması və inkişaf etdirilməsi.

Innovasiya və yaradıcılıq: Yeni ideyalar və həllər yaratmaq, onları sosial sahədə tətbiq etmək. Sosial-mədəni dəyərlərin başa düşülməsi: Müxtəlif mədəniyyətlər və sosial qruplarla işləmək üçün onların dəyərlərini və etnik xüsusiyyətlərini anlamaq.

Qlobal və yerli sosial problemlərin analizi: Cəmiyyətin sosial ehtiyaclarını müəyyənləşdirmək və onlara həll yolları təklif edə bilmək.

İqtisadi və maliyyə savadlılığı: Sosial sahibkarlıq təşəbbüslerinin maliyyə aspektlərini başa düşmək və idarə etmək.

Politik və hüquqi biliklər: Sosial sahibkarlıq fəaliyyətlərini tənzimləyən qanunvericiliyi və siyasetləri başa düşmək.

2. Emosional bacarıqlar (psixoloji və emosional uyğunlaşma)

Bu bacarıqlar sahibkarın psixoloji dayanıqlılığını, empatiyasını və emosional integrasiyasını əhatə edir:

Empatiya və sosial həssaslıq: Fərqli sosial qrupların ehtiyaclarını və problemlərini anlamaq.

Özündürk və emosional intellekt: Şəxsi emosiyaları başa düşmək və idarə edə bilmək.

Motivasiya və davamlılıq: Qarşılaşdığı çətinliklərə baxmayaraq, sahibkarlıq təşəbbüslerini davam etdirmək və inkişaf etdirmək.

Pozitiv emosiyalar və optimizm: Sosial sahibkarlıq fəaliyyətləri zamanı ruh yüksəkliyini qorumaq və müsbət təsir yaratmaq.

İnam və liderlik ruhu: Komanda və icmalar üçün motivasiya mənbəyi olmaq və onları inkişaf etdirmək. Çeviklik və uyğunlaşma bacarığı: Daim dəyişən sosial və iqtisadi şəraitə uyğunlaşmaq və yeni strategiyalar tətbiq etmək.

3. Davranış bacarıqları (Praktiki və sosial bacarıqlar):

Bu bacarıqlar sosial sahibkarın gündəlik fəaliyyətində, ünsiyyətdə və təşkilati idarəetmədə istifadə etdiyi bacarıqları əhatə edir:

İnteraktiv kommunikasiya bacarığı: Müxtəlif sosial qruplarla effektiv ünsiyyət qurmaq və qarşılıqlı anlaşmanı təmin etmək.

Komanda işi və əməkdaşlıq: Fərqli peşəkarlar və icma üzvləri ilə əməkdaşlıq edərək sosial layihələri inkişaf etdirmək.

Şəbəkələşmə : Sahibkarlıq təşəbbüsleri üçün mühüm tərəfdalar, investorlar və təşkilatlarla əlaqələr qurmaq.

Problem həllətmə və qərarvermə bacarıqları: Qarşıya çıxan problemlərə sürətli və effektiv həll yolları tapmaq.

Risk və təşəbbüskarlıq: Sahibkarlıq layihələrini uğurla həyata keçirmək üçün müəyyən risklərə açıq olmaq.

Peşəkar etika və sosial məsuliyyət: Ədalətli və etik biznes təcrübələri aparmaq, cəmiyyətə töhfə vermək.

Mədəniyyətlərarası uyğunlaşma: Müxtəlif mədəniyyətlərlə işləmək və onlarla effektiv əməkdaşlıq etmək.

Maliyyə və resursların idarə olunması: Sosial sahibkarlıq fəaliyyətlərini maliyyə baxımından davamlı saxlamaq üçün resursları effektiv idarə etmək.

Bu spesifik komponentlər sosial sahibkarlıqda uğur qazanmaq üçün bilik, emosional dayanıqlılıq və praktik bacarıqların vəhdətini əhatə edir. Sosial sahibkarın uğuru yalnız iqtisadi və biznes biliklərindən asılı deyil, həm də onun sosial dəyərləri anlamaq, emosional integrasiya etmək və cəmiyyətə fayda vermək bacarığından asılıdır.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, ali təhsil müəssisələri sosial sahibkarlıq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün tələbələrə həm nəzəri, həm də praktik təlimlər təqdim etməlidir. Bu bacarıqlar gələcək sosial sahibkarların uğurlu və təsirli olmasına kömək edəcək və onların cəmiyyətə verdiyi töhfəni artıracaq.

Sharifi, S. and Khoshnevisan, F. (2025), "Social entrepreneurship: recognition of sociocultural competencies in the higher education future", Journal of Applied Research in Higher Education, Vol. 17 No. 1, pp. 439-453. <https://doi.org/10.1108/JARHE-02-2024-0096>